

Finländskt liv och leverne i Spanien

I första hand den spanska solkusten, alltså Costa del sol och Costa blanca, men även i mindre utsträckning Kanarieöarna och Mallorca, har numera utvecklat till någonting mer än ett semesterparadis för nordeuropéer, däribland finländare. Denna soldränkta del av världen har blivit något som inte längre är enbart ett semesterparadis utan en del i ett nytt fenomen – nordbor som "övervintrar" i Södern på sin ålders höst, de flesta av dessa pensionärer av ett nytt, mer eller mindre aktivt slag, en grupp som i sociologiska undersökningar alltmer refereras till som "den tredje åldern".

Dessa fenomen, den spanska solkusten och de finländare, huvudsakligen pensionärer, som tagit sin tillflykt till Södern, deras vanor, livsstil, drömmar och farhågor, deras finländskhet och deras konfrontation med det spanska, har varit föremål för en skrivtävling som ordnades år 1998 på ett antal finländska organisationers försorg. Tävligen var ett led i en forskning utförd av professorn vid institutionen för socialpolitik vid Helsingfors universitet, Antti Karisto. Karisto har speciellt intresserat sig för åldrandeprocesser i vid mening, både frågan om konstruktionen av åldrandet och av pensionärstillvaron i all dess konkretion med de olika fysiska och psykiska fenomen som denna process innehåller. Undersökningen av de finländska Solkust-pensionä-

rerna och övriga i Spanien boende finländare passar därmed av allt att döma utomordentligt väl in i Karistos allmänna forskningsinriktning. Denna grupp finländare, totalt ungefär 10.000 som bor vid Solkusten, blir ett slags tvärsnitt av hela den finländska, äldre delen av befolkningen, låt vara att denna del kanske företräds av ett större antal pensionerade företagare än vad som gäller för landets pensionärer som helhet.

Till skrivtävlingen *Elämä Espanjassa* (Livet i Spanien) inkom sammanlagt 51 tävlingsbidrag och det är dessa tävlingsbidrag som, lätt redigerade av professor Karisto, nu ges ut som en tämligen fyllig volym texter (boken är på närmare 400 sidor) med titeln *Suomalaiselämä Espanjassa* (Finländskt liv i Spanien). Det är då att observera att texterna utgör ett slags svar på ett tävlingsprogram innehållande en uppsättning frågor som nog fungerat ganska starkt styrande när det gällt att peka ut ett antal för forskaren och de arrangerande organisationerna (bland annat Diakoni-anstalten, Suomi-seura och finska sjömanskyrkan) speciellt viktiga frågor. Frågorna tog fasta på själva flyttningsproblematiken, alltså framför allt förväntningar och besvikelser i samband med flyttningen, vidare frågan om relationen till de finska organisationerna vid Solkusten, men också mer allmänt frågor om vardagslivet i Spanien, om

livskvalitet, livsvärderingar, samt sist men inte minst frågan om det spanska och det finska kontrasterade mot varandra.

I det följande ska jag kort kommentera a) ett par intressanta teoretiska frågeställningar utgående ifrån Karistos informativa och välskrivna introduktion till denna bok och b) redogöra för mina intryck av bidragen i skrivtävlingen (boken består alltså av samtliga dessa 51 bidrag till tävlingen plus Karistos 50 sidor långa introduktion). En frågeställning som Karisto framför allt förefaller intresserad av att få besvarad är den om kulturskillnader. Vad kan det tänkas vara för skillnad mellan den finländska kulturen och den spanska och hur avspeglar sig dessa skillnader i det dagliga livet hos dessa "flyttfåglar" mellan Finland och Spanien? Karisto utgår då från en dikotomi utvecklad av bl a Risto Alapuro som går ut på att kulturer kan indelas i första och andra gradens kulturer. Umärkande för första gradens kulturer, till vilka Karisto då räknar finländarna, är att tal och beskrivningar är kopplade mer till verkligheten än intertextuellt till andra former av verbaliseringar. Konkret skulle detta enligt Karisto betyda att de som tillhör en första gradens kultur uttrycker sig kort och fåordigt, men när de gör det menar de vad de säger, deras ord och uttryck äger ett högt äkthets- och sanningsvärde. I andra gradens kulturer gäller det motsatta, man är i långt högre grad reflexiv, det vill säga man befinner sig mycket mer inne i ett språkspel än vad som gäller i första gradens kulturer. I den andra gradens kulturer spelar man alltså ett spel, i motsats till vad som gäller första gradens kulturer där orden, det sagda och skrivna, mer har karaktären av ett bollplank eller en spegel. I den andra gradens kultur, till vilken Karisto dä räknar den spanska, kommer orden inte nödvändigtvis att direkt avspegla talarens inre väsen, inte ens nödvändigtvis hans eller hennes övertygelse och verkliga åsikter, utan det han/hon säger bör relateras till sin kontext och över huvud taget fogas in i betydelseernas och tecknens rika värld.

Enligt min uppfattning är denna typ av teoretisk utgångspunkt för undersökningen av finländarnas liv i Spanien kanske inte den allra mest lyckade. Dels är riktigheten i denna dualistiska modell utomordentligt svår att bevisa. Detta eftersom modellen rör sig på en så allmän, nationell eller kulturell nivå, att den därmed riskerar att bli tämligen intetsägande. Det den kommer att göra är att svara på frågor om fördomar, förutfattade meningar om det finska och det spanska mer än att bibringa en läsare mer inträngande kunskap om vad det är i varje enskilt fall som konstituerar det finska respektive det spanska. Hela

tanken att man i en kultur, till skillnad från vad som gäller i en annan, skulle mena vad man säger, förefaller både reduktionistisk och orealistisk.

Ändå menar jag inte att Karisto, trots detta lätt tvivelaktiga teoretiska utgångsläge, skulle ha skrivit en svag introduktion till denna antologi om finländsk pensionärstillvaro i Spanien. Inte alls. Hans inledning är tvärtom rik på iakttagelser både av ett allmänt och av ett mer detaljerat slag. Som han också själv konstaterar bör man undvika att använda sig av den teoretiska utgångspunkten – detta med första och andra gradens kulturer, eller spegel- kontra spel-kulturer – som en strikt dikotomi. Dessa två former är idealtyper som blandas med varandra när de uppträder i verkligheten. Men då borde detta också rimligtvis gälla på kulturnivån eller den nationella nivån. Det finns inga rena första respektive andra gradens kulturer. Som ett exempel på hur man kan komma ifrån denna dikotomisering nämner Karisto ett av tävlingsbidragen, en serie resebrev av en pensionär vid namn Martti Pänkälä. Brevet handlar till en början mest om mat, boende och om liv och leverne i största allmänhet, utgående ifrån invanda finländska kriterier. Efter några månader börjar, påpekar Karisto, brevet dock att anta alltmer reflexiva tongångar och i det sista brevet från denna avsändare konstaterar skribenten att Spanien har lärt honom att det inte finns bara en sanning och att hemlandet inte nödvändigtvis är det enda rätta och bästa stället och att köttbullar inte är den enda rätta maten!

Utgående ifrån detta sätt att resonera tror jag att man kunde försöka sig på en försiktig tolkning av bokens rika skörd av brev, berättelser, essäer, noveller, dikter osv. Man kan läsa boken som en fortgående beskrivning av en process under vilken centrala, intensiva, "tunga" symboler förändras under trycket av allt det som inträffar med dessa brevskrivare, dessa berättare och rapportörer från den spanska solkusten. Det visar sig då att det som Sherry Ortner har kallat nyckelsymboler, kanske speciellt den typ av nyckelsymboler som är starkt sammanfattande, fokuserande på till exempel det egna landet, den egna kulturen, paradoxalt nog blir allt viktigare under trycket av en långsam kulturell eroderingsprocess som pensionärerna är mitt inne i. Detta innebär att det finländska som befinner sig rätt långt borta, men som fortfarande här i viss mån kan upprätthållas, genom ett intensivt föreningsliv, genom att man bor nära andra finländare (mest utpräglat i "finbyn" Los Pacos), genom att man lyssnar på finländsk radio, läser finländska tidningar, ändå långsamt håller på att glida undan, bli allt svagare, alltmer dekontextualiserat. Det är frapperande hur

viktigt julfirandet, det finska julfirandet, främst skinkan och julgranen (eller något substitut för dessa), upplevs vara av många finländare boende vid Medelhavets stränder. Detsamma gäller de ovan nämnda köttbullarna som blir en nyckelsymbol för inte bara finländsk mat men också för finländsk hemtrevnad, finländskt familjeliv, finländsk vardag över huvud taget.

Däremot är det som om en annan av dessa nyckelsymboler, en som man kanske skulle ha väntat sig en hel del hänvisningar till, alltså den finska bastun och det finska bastubadandet, här inte alls skulle ha samma symbolvärde som julen och köttbullarna, vilket möjligen kan ha något att göra med det "bastu-artade" draget i det spanska klimatet, tropiskt hett och fuktigt som det är.

En annan, mindre trevlig finländsk nyckelsymbol som i fler fall har mer än symbolisk betydelse, också en social och fysisk dimension, är frågan om starka drycker, supande. Det visar sig i dessa berättelser och beskrivningar – och som Karisto påpekar är det inte alltid lätt att skilja de olika formerna av berättelser från varandra, här kunde kanske en narratologisk analys av något slag vara en nyckel till ett fördjupat studium av dessa texter och budskap – att frågan om den psyko-fysiska välfärden hos dessa "flyttfåglar" är nära relaterad till frågor som handlar om hur väl dessa människor har lyckats anpassa sig till den nya miljön. Här tycker jag att man kan se ett mönster som ter sig ungefär på följande sätt: de som har sociala, ekonomiska, fysiska eller psykiska problem när de kommer till Solkusten, de som är på något sätt handikappade, hamnar lätt i blåsväder i denna miljö där till exempel tillgången på billig sprit är mycket god. Ett uttryck som återkommer i berättelserna är att man inte kan fly till Spanien undan sina personliga problem. Som alkoholist har man inte särskilt mycket att hämta i denna miljö. Dagböcker av finska frivilliga socialarbetare i detta pensionärs-idyllien vilka ingår i boken ger skakande inblickar i vilka mänskliga tragedier som här utspelats och utspelas. Mindre uppskakande men kanske inte heller så upplyftande är beskrivningarna av det sociala rävspel, den typ av tuppffäktning som tycks frodas i dessa ändå relativt små finska kolonier där mer eller mindre självutnämnda bossar och stridande klickar lätt utkristalliseras. I en miljö där arbetslivets spelregler och sociala hackordningar upphävts kommer i stället hos en del av i detta fall de finländska pensionärerna föreningslivet att på gott och ont utgöra en social arena, en utmaning och möjlighet att profilera sig även maktmässigt.

Den mest "ideala" eller förväntade eller i varje fall kanske mest typiska beskrivningen av ett pensionärs- eller liv på den spanska solkusten tycks innehålla någon eller några av följande ingredienser: för det första beskrivningar av mycket närkontakter med andra finländare, mycket socialt umgänge, både i föreningar och i form av gästabad, besök hos varandra. Vidare frapperande ofta (beskrivningar av) en fungerande parrelation som aktivt tycks kunna bidra till att minska känslor av ensamhet och övergivenhet (trots att också dessa par naturligtvis kan känna stor vända inför separationen från barn och barnbarn som bor kvar i Finland). Statusen som flyttfågel, alltså metaforen för ett boende under året som omfattar både Finland och Spanien, omtalas ofta som en känsla av rotlöshet, hemlöshet, en osäkerhet om var ens "riktiga" hem finns, denna känsla hänger speciellt samman med det ständiga resandet fram och tillbaka mellan Spanien och Finland och är självklart allra starkast just under resan, t ex när man befinner sig i ett flygplan någonstans över Mellaneuropa.

När det gäller anpassningen, tillvänjningen, "spanjoreringen" av finländarna är det några detaljer, några nyckelsymboler eller -scener som jag tycker förefaller speciellt pregnanta och intressanta. En är spanjorernas sed att hälsa på varandra genom att kyssa varandra på båda kinderna. Denna sed omtalas av många av finländarna och tendensen är att från att man upplever seden som överdriven eller rentav frånstötande börjar man mer och mer gilla den och vill även om möjligt införa den i Finland. Pussandet kan ses som en nyckelsymbol för spanjorernas eller i detta fall andalusiernas mer intima familjesamhållning jämförd med situationen i Finland. Beskrivningar av hur hela storfamiljer av spanjorer går ut för att äta på restaurang under helgerna återkommer också i flera av texterna, vilket understryker att denna starka familjecentrering har gjort intryck på finländarna.

Frågan om tiduppfattningen bland spanjorerna, det som brukar kallas "mañana-mentaliteten", är också något som upprepas ett antal gånger i boken. En poäng är dock att det visar sig att denna mentalitet kanske är en vrågbild: kanske är en större tidsmässigt flexibilitet lika med mindre stress i tillvaron, tycks mer än en skribent vilja framhålla. Men framför allt visar det sig att spanjorerna inte alls är så "lata" som denna rasistiska attityd gör gällande. Tvärtom är de enligt dessa pensionärsbeskrivningar ofta "överraskande hurtiga", duktiga, snabba (och billiga!) när det gäller att reparera eller renovera någonting i pensionärernas lokaler. I takt med att man lär känna spanjorerna och det spanska bättre blir

alltså synen på Spanien mer reflexiv och, kunde yttre (beskrivningar av vardagen, vädret, vännerna, man väl hävda, mer insiktsfull, mer nyanserad. byråkratin, maten etc) till det inre (beskrivningar av

Till det obligatoriska vad gäller en inskolning i en hemlängtan, vantrivsel, känslor av otillräcklighet, främmande kultur hör naturligtvis att lära sig sorg, glädje, tillfredsställelse etc), genom att alltmer språket. Beskrivningarna av hur man kämpar med sin omfattande och detaljrikt beskriva och diskutera de spanska på språkkurser är både intressant och grundläggande frågeställningarna som skrivtävling-mångskiftad: endel lär sig enligt metoden ett nytt ord en ställt upp. De flesta av dem som skrivit är män- per dag (kanske inte den allra mest effektiva meto- skor som det gått väl för här i livet, människor som den), andra går på kurs, lär sig och glömmer, lär sig klarat sig i tillvarons stundtals nog så hårda storm- mer och glömmer igen. Andra ser mycket på TV, lär sig vindar, en metafor som de finländska pensionärerna sig den vägen, utan att kanske ens märka det, börjar här fått uppleva som något mer än blott en bild, tycka om att se på spansk fotboll eller beundra det stormarna och ovädren finns där också rent konkret spanska kungaparet, vilket väl kan sägas vara tester på i form av ett helt annat Medelhav än de soldränkta hur långt i anpassningen, ackulturationen man har strändernas, de vajande palmernas föntasivärld som kommit. Många sysslar med att måla, också det ett man är van vid från turistbroschyrerna. Det är denna viktigt sätt att "ta in" den omgivande kulturen, land- ofta kalla, regniga och vad gäller inomhusvistelsen skapet, människorna i sin egen värld. dragiga spanska verklighet som många av berättel-

Trots de rätt starka dragen av upprepning, redun- serna handlar om. Som läsare känner man, efter att dans i boken – läsaren får en järnranson av "guidade ha lagt den genomlästa boken ifrån sig, att man lärt turer" längs strandpromenaderna i Fuengirola, sig någonting nytt inte bara om Spanien, inte bara Ma-laga, Marbella och Torremolinos – är detta en om finländarna i Spanien, utan också om sina egna trevlig och underhållande, stundtals rentav spännande förhoppningar och drömmar och om deras relation bok att läsa. Mycket väl skrivna, tänkvärda betraktelser, till verkligheten.

nästan essäer, blandas med rena resebrev och opre- tentiösa skildringar av livets vardagar på ett sätt som är

Sven-Erik Klinkmann

nästan helt oförutsägbart, trots att Antti Karisto tycks Antti Karisto, red., *Suomalaiselämä Espanjassa*. ha försökt redigera materialet tematiskt så att det, i en Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2000. vid cirkel, går från vad man kunde kalla det 374 s.